

Дијалекти српскога језика: истраживања, настава, књижевност 1

Зборник радова с међународног скупа
одржаног 11. и 12. априла 2014. године у Лесковцу

Уређивачки одбор:

др Радмила Жугић, научни саветник ■ *др Јордана Марковић*, редовни професор ■ *др Веселинка Лаброска*, редовни професор (Македонија) ■ *др Димитри Бело*, редовни професор (Албанија) ■ *др Миодраг Јовановић*, редовни професор (Црна Гора) ■ *др Михај Радан*, редовни професор (Румунија) ■ *др Надежда Јовић*, ванредни професор ■ *др Најда Иванова*, редовни професор (Бугарска) ■ *др Стана Смиљковић*, редовни професор ■ *др Сунчица Денић*, редовни професор ■ *др Тања Петровић*, ванредни професор (Словенија) ■ *Драган Радовић*, технички секретар Скупа

Уредник:
Радмила В. Жугић

Лесковачки културни центар ■
Педагошки факултет у Врању, Универзитет у Нишу

Лесковац – Врање
2016

Издавачи:
Лесковачки културни центар ■
Педагошки факултет у Врању, Универзитет у Нишу

За издаваче:
Сања Цонић
Сунчица Денић

Рецензенти:
Драга Бојовић ■ Михај Радан ■ Стана Смилковић ■
Сунчица Денић ■ Тања Петровић

Штампа:
Свен, Ниш
Тираж: 300

Публикација (ZbDSJ1.pdf) је доступна на следећим сајтовима:
<http://www.lkc.org.rs/index.php/izdavacki-program/zbornik>
<http://www.pfvr.ni.ac.rs/publikacije.php?oblast=249>

Текст је припремљен уз помоћ система за коришћење карактера ЗРЦола (ZRCola) (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), који је у Научноистраживачком центру САЗУ у Љубљани (<http://www.zrc-sazu.si>) развио Петер Вајс.

Садржај

- 9** *Недељко Богдановић*
Поздравна реч на отварању Скупа, Лесковац, 11. април 2014
- 13** *Радмила В. Жугић*
Уводна реч
- I**
- 19** *Радмила В. Жугић*
Брок као истраживач говора „најјужније Србије“
- II**
- 29** *Јордана С. Марковић*
Језик у делима Боре Станковића
- 39** *Даница Т. Андрејевић – Ана М. Андрејевић*
Поетска функција дијалекта у поезији Ратка Поповића
- 49** *Најда И. Иванова*
Путовање по Србији кроз поглед словеначког писца Антона Ашкерца (1856–1912): лингвистички аспекти имаголошке интерпретације
- 59** *Јелица Р. Стојановић*
Употреба инфинитива (и конкурентног средства *да* + презент) у Његошеву језику
- 77** *Драгомир Ј. Костић*
Књижевност старе или јужне Србије – особеност дијалекатског
- 91** *Димитар Б. Пандев*
Македонскиот дијалектен/народен јазик во македонската литература (во 19. и во првата половина на 20. век)
- 99** *Валентина Ц. Бондџолова*
Диалектите и диалектизмите в езика на съвременните меди
- 107** *Радмила В. Жугић*
Дијалекатски творбени елементи у песничком језику Власте Ценића

- 115** *Марина Ј. Шафер*
Анализа млађег икавског дијалекта у роману *Snaš Kata na mrginju*
Габријеле Диклић
- 125** *Драган В. Лилић*
Дијалекатска фразеологија у делу *Мана Лужничћи* Драгослава
Манића Форског
- 135** *Голуб М. Јашовић*
Анатомска лексика у збирци стихова *Купен петл* Драгана Радовића
- 145** *Марина М. Николић – Сања С. Алексић*
Дијалекат као језик романа *Лина тврђа од камена*
- 159** *Ана М. Јањушевић Оливери – Драгана И. Радовановић*
Функционалност дијалектизама у драми *Пелиново* Жарка
Команина
- 171** *Тања Ж. Антић – Гордана С. Драгин*
Село гори и тако кроз социолингвистички и културолошки окулар
- 181** *Сунчица М. Денић*
Народно песништво у *Речнику говора југа Србије* Момчила
Златановића
- 189** *Стана Љ. Смиљковић*
Дијалекатско језичко наслеђе у народној песми јужне Србије
- 197** *Данијела М. Поповић*
Елементи усмених тужбалица и погребних обредних манифестација
у партизанским песмама
- 211** *Драгана С. Новаков*
Неке дијалекатске црте у тешањској *Епистолији* из XIX века
- 217** *Душан М. Благојевић*
Књижевноуметничке вредности комада *Наша работа* Сретена
Динића
- 221** *Радивоје М. Жугић*
Дијалекти у новинарству
- 229** *Милена М. Станковић*
Симболика родног звука у делу Радосава Стојановића
- III**
- 241** *Михај Н. Радан*
Последице вишевековног развоја периферних српских говора
на мултиетничком простору румунског Баната

- 257** *Предраг Р. Степановић*
Кратак преглед српских говора у Мађарској (Ранија испитивања српских дијалеката у Мађарској)
- 269** *Миљана-Радмила Ускату*
Допринос румунских и страних слависта истраживању српских банатских говора
- 275** *Владан З. Јовановић*
О актуелним променама у језичкој структури српског говора у Батањи (Мађарска) и очувању српског језика уопште из угла социолингвистике
- 285** *Миодраг В. Јовановић*
Говори дурмиторског краја у односу на норму савременог српског језика
- 303** *Гордана С. Драгин*
Иновације на прозодијском плану у српском језику
- 313** *Веселинка Т. Лаброска*
За некои морфосинтаксички промени во вратничко-полошките говори
- 319** *Милица ЈБ. Стојановић*
Полипрефигирани глаголи у говору тимочког краја
- 331** *Зоран М. Симић*
Конкурентност беспредлошког датива и генитива с предлогом *код* као формализаторā просторне адлативности у романијским говорима Старог Влаха
- 343** *Стефан Ж. Милосављевић*
Прилошка значења предлошко-падежних конструкција са предлогом *од* у говору младих у Лебану
- 355** *Саша А. Савић*
Енглески језик у свакодневној комуникацији младих у Власотинцу
- IV**
- 369** *Марина С. Јањић*
Афективне стратегије у настави акцената на подручју призренско-тимочког дијалекта
- 381** *Татјана Г. Трајковић*
Дијалекатско окружење и настава српског језика као нематерњег код Албанаца
- 393** *Бојана С. Милосављевић*
Однос стандардних и дијалекатских облика неких речи са гласом *х* у говору студената Учитељског факултета у Београду

- 403** *Јелена Д. Михајловић*
Усвајање нових знања из граматике учењем на погрешкама
- 415** *Биљана Р. Мичић*
Приче о речима (*Бучумике* Недељка Богдановића – могућност примене у настави лексикологије у трећем разреду средње школе)
- V**
- 423** *Надежда Д. Јовић*
О неким народним медицинским терминима у говорима југоисточне Србије
- 437** *Драга И. Бојовић*
Тумачења и перспективе семантизације фразеолошких јединица у дијалекатском рјечнику (са посебним освртом на сазнања у русистици)
- 447** *Наташа М. Миланов*
О семантичким дијалектизмима на примеру фитонима
- 457** *Данијела С. Станић*
Називи за боје у неким призренско-тимочким говорима
- 465** *Dhimitri L. Bello – Merima H. Krijazi*
Славизми у албанском језику и њихов актуелни статус
- 473** *Јадранка Ж. Милошевић*
Клетве и благослови у долини Млаве са лингвистичког и етнолошког становишта
- VI**
- 483** *Жарко С. Бошњаковић*
Како би још могао изгледати дијалекатски текст
- 499** *Бранкица Ђ. Марковић*
Научни и културни значај дијалекатских текстова (Прилог грађи о пинтерском занату: село Буковац у Срему)
- 511** *Тања З. Милосављевић*
Рад Ане Плотњикове на етнолингвистичкој географији Јужних Словена
- 519** *Марија Р. Илић*
Вернакуларна аутентичност у српској дијалектологији: критичко преиспитивање
- 531** *Тања Ж. Петровић*
Дијалекат као перформанс

О семантичким дијалектизмима на примеру фитонима

Наташа М. Миланов*

У раду ће на одабраним примерима бити анализиран развој секундарних семантичких реализација вишезначних лексема којима се у књижевном језику примарно именују фитоними, док у народним говорима имају слично или другачије значење. Циљ је да се представи разгранатост полисемантичке структуре анализираних лексема у народним говорима.

Кључне речи: семантички дијалектизам, полисемија, назив за биљку, семантичка реализација, народни говор

0 Способност једне лексеме да има више значења назива се полисемијом, вишезначношћу, и она је карактеристика скоро свих речи општег лексичког фонда, док је моносемичност одлика највећег броја термина или неких неадаптираних речи, неких имена сродника и сл. (Гортан-Премк 1997: 41). Вишезначност настаје тако што називе за постојеће, познате појмове додељујемо новим појмовима на основу асоцијативне везе изворног и циљног домена,^[1] где се преношење номинације са изворног појма на циљни врши различитим лексичким механизмима од којих су најзаступљенији метафора, метонимија, синегдоха и платисемија. Полисемија је настала из потребе за именовањем појма^[2] и резултат је тежње за језичком економијом^[3].

Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

* natasa.milanov@isj.sanu.ac.rs; Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија

^[1] У процесу асоцијативног повезивања безимених предмета са другим предметима, говорник се најпре сети онога који је најближе његовом искуству (то су лексеме којима се именују појмови који се тичу тела, куће, хране, пића) (в. о томе Драгићевић 2007: 131).

^[2] Основни разлог због којег долази до полисемије лежи у чињеници да у природи има много више предмета и појава него лексема за њих (в. Драгићевић 2007: 130).

^[3] Поред означавања способности лексеме да има велики број значења, термин полисемија је и заједнички назив за све механизме настанка нових значења (метафору, метонимију, синегдоху). Полисемија се може посматрати и кроз однос према другим лексичким појавама: хомонимији (*помодлити* „учинити нешто видљивим, показати“ : *помодлити* „затражити нешто од некога с молбом“), моносемији (*књи́га* : *књиговéзац*), антонимији (где се могу поредити значења семантички супротстављених лексема, нпр. глагола *доћи* и *отићи*), синонимији (где се може анализи-

1.1 У раду ћемо на одабраним примерима анализирати развој секундарних семантичких реализација вишезначних лексема којима се у књижевном језику примарно именују фитоними (нпр. *лист, кајсија*),¹⁴¹ док у народним говорима имају слично или другачије значење. Интересоваће нас каква значења у народним говорима добијају полисемичне лексеме,¹⁵¹ као и којим се механизмима индукују нова значења. Представићемо семантичке реализације полисемичних лексема у народним говорима и покушати да утврдимо начин на који се нове семантичке реализације формирају и да ли су та значења међусобно блиска. Циљ нам је да на одабраним примерима који припадају одређеној тематској групи лексема покажемо разгранатост полисемантичке структуре лексема у народним говорима чиме се значајно утиче на обогаћивање нашег језика.

1.2 Као основни корпус користили смо збирке речи из различитих крајева српског говорног подручја које чине грађу за велики дескриптивни речник српског језика (РСАНУ), етнографске зборнике, као и дела одабраних писаца (в. изворе на крају рада), док смо за идентификацију основних, примарних значења лексема користили речнике књижевног (и народног) језика (РСАНУ и РМС).

1.3 Лексемама којима ћемо се бавити основно значење може бити и терминолошко (искоришћене су и за именовање рода или врсте биљке), али је њихова семантика у народним говорима некад удаљена од изворног значења, па су им најчешће различитим механизмима полисемије додељене нове семантичке вредности. Оваква се значења лексема у литератури најчешће називају семантичким дијалектизмима, па ћемо их и ми у раду тако звати. Приликом теоријске обраде лексике која се јавља у дијалектима, прави се разлика између лексичких и семантичких дијалектизама – лексички дијалектизми представљају „различите облике којима се номинују постојећи семантички садржаји“ (Штасни – Бошњаковић 2009: 91), а „под семантичким дијалектизмима подразумева се појава да се истом изразу у дијалекту придружује један а у стандарду други садржај“ (Штасни – Бошњаковић 2009: 91). Семантичке реализације које се срећу у појединим народним говорима често настају као резултат деловања ванјезичке стварности. Како истиче Н. Рамић, изванјезичке околности условљавају разлике које се тичу заступљености појединих лексичких скупова у појединим дијалектима. Језичке специфичности проистичу из специфичности изванјезичке стварности, односно из посебности околности у којима се говорници налазе – у народним говорима „на плану садржаја ’пресликавају’ се појаве из изванјезичке стварности“ (Рамић 2012: 291–292). Као одлика локалног говора могу идентификовати само поједина значења неке

рати развој секундарних значења двеју лексема које су једнаке у некој семантичкој реализацији, нпр. именица *писмо* и *књига*).

¹⁴¹ Под фитонимима ћемо у раду подразумевати називе за биљке, делове биљака и плодове биљака.

¹⁵¹ За означавање секундарног значења полисемичне лексеме, тј. „вишезначне речи у једном од својих значења“ (ЕС, 408) у руској литератури користи се термин лексичко-семантичка варијанта речи.

лексеме, пошто то зависи од врсте делатности којом се бави становништво у тој области (в. и фусноту 12).

1.4 У радовима који се баве лексиком народних говора различито се посматра дијалекатска лексика. Поједини истраживачи сматрају да се код дијалекатске лексике укрштају два принципа: критеријум стандардизованости / нестандардизованости и критеријум употребе те лексике на одређеном простору (Бошњаковић – Штрбац 2008: 159–160). Д. Петровић (2002: 280–282) наводи неколико особина дијалекатске лексике на основу којих се она може одвојити од стандарднојезичког израза. У првој групи је лексика код које постоји стандардизована лексема за исти појам, нпр. за стандардну лексему кошница у народним говорима има велики број назива (*задела, трмка, лубара, сандучара, задељ, ђерзонка* итд.) при чему је лексичка разноврсност мотивисана или обликом или материјалом од којег је предмет направљен. Другу групу чини лексика која се каквом појединошћу своје фонетске структуре разликује од стандардне речи: *куруз, муруз* за *кукуруз*. Трећу групу чине лексеме које се по неком обличком детаљу разликују од оних које су прихваћене као стандардне (*лажа, буђа* ум. *лаж, буђ*). У четвртој групи биле би дијалекатске речи које се својом стандардном структуром издвајају у односу на стандардизоване (*комовача, ку[ку]руза, шљива*), док су у петој групи лексеме којима је једно од значења другачије од оног које се сматра стандардним, нпр. *кошара* – кошница, корпа, просторија у којој се држи стока. Наша анализа односиће се на семантичке реализације које припадају петој, последњој набројаној групи.

2 Због ограниченог обима рада, одлучили смо да представимо само неке лексеме из групе фитонима са развијеном полисемантичком структуром, а то су називи за делове биљака – биљне органе (нпр. *кџра, лист*) и називи за воће – плодови и дрвџета (нпр. *крџика, кјсија*).

Лексеме којима се именују воћке припадају општем лексичком фонду, али, на другој страни, ове лексеме представљају и термине у области ботанике: нпр. лексема *трешња* примарно именује и листопадну дрвенасту биљку из породице ружа из рода *Prunus*, која има слатке, округле коштичаве плодове, али и плод те биљке. Како наводи Д. Гортан-Премк (1997: 97, 120), код лексема којима се именује воће не зна се засигурно које је од два значења (назив за воћку и за плод воћке) примарно (историјски примарно) пошто скоро све лексеме са значењем воћка имају и значење плод те воћке, већ би се пре рекло да су платисемична.¹⁶¹

Полисемичне лексеме које ће у раду бити разматране имају у народним говорима често другачија значења него у књижевном језику. Уколико неки предмет има већи значај за шири заједницу имаће и шири спектар зна-

¹⁶¹ Слично је и са називима за повртарске биљке – истим именом се означава и врста биљке и плод те биљке – лексема *крјставац* именује и биљку *Cucumis sativus*, али и плод те повртарске биљке, лексемом *крџмџр* именују се и једногодишња повртарска биљка *Solanum tuberosum* и плод те биљке итд.

чења и развијену деривацију. У процесу семантичке трансформације лексе-ме, семе засноване на облику, боји, величини, општем изгледу кључне су за пренос номинације на предмете који по облику подсећају на изворни појам (в. Гортан-Премк 1997: 85–109). Такође је важно напоменути да се приликом разматрања смисаоних веза и односа са ванјезичком стварношћу код значења лексема из народних говора често мора остајати у оквирима претпоставки.

Лексеме развијају нова значења тако што говорници језика, посматрајући свет око себе, уочавају сличности између различитих бића, предмета или појава, па тако представљене асоцијације исказују преношењем номинација са једног појма на други.¹⁷¹ Нарочито се посматрају они сегменти и аспекти реалног света који су ближи људима. Издвајају се истакнута обележја једне ствари и пресликавају се у другу, по нечему довољно сличну ствар (в. Бугарски 2005: 199). Тако, нпр., у неким крајевима српског говорног подручја једно од значења лексеме *јабука* је веридба, што је мотивисано тиме што се приликом веридбе, прстеновања девојци давала јабука (Да му још лепу младу нађемо... Постарао се мој Панта... Данас је наредио да буде и *јабука* (Змај)). Ово значење добијено је поступком лексичке метонимије.

3.1 Код лексема којима се примарно именује део биљке, биљни орган, запажа се да је сема која се односи на облик веома продуктивна за настанак секундарних семантичких реализација. На пример, код лексеме *лист*, која примарно означава „биљни орган виших биљака који обично расте па гранама или стабљници, најчешће састављен од проширеног дела (лиске, плојке), дршке и основе“ (РСАНУ: том 11), за настанак семантичких дијалектизама веома су продуктивне семе 'проширен' и 'пљоснат'. Ова сема је у процесу семантичке трансформације послужила за преношење номинације на предмете који обликом подсећају на лист: танак, пљоснат, оштар метални део неких оруђа или алатки којима се сече, струже и сл.; проширен, пљоснат део ватраља, лопатице и сл. или уопше танак, пљоснат предмет.

Свако ренде има трупку, а на трупки рукатку за држање, рупу за уметање *листова* или сечивица (Мијатовић, СЕЗБ 42, 32). Треба да престружем ову цијев, али ми пуко *лис'* (Горобиље, М. Николић). У Јањеви се виђа ради уштеде да је [код ватраља] од железа само *лист* а дршка му је дрвена (С. Тројановић, СЕЗБ 45, 303). Чим донесу изабрано трупло из шуме одмах га расеку на четири дела у виду крста и... тестером стружу танке *листовете* (М. Милошевић, ГлЕМ 1938, 154).

Затим, *листом* се назива и „развијено, истањено тесто, кора“, где је значење такође добијено механизмом лексичке метафоре.

¹⁷¹ Да би лексема могла послужити за именовање новог појма, она мора припадати уском делу општег лексичког фонда, оном који је познат највећем делу говорника; мора бити неизведена реч или дериват који у свом семантичком садржају има цео или готово цео семантички садржај речи која му је у творбеној основи, семантичка реализација такве лексеме мора бити садржај њене основне семантичке реализације или реализације која је на путу да се по својој самосталности приближи основној или изједначи са основном (в. Гортан-Премк 1997: 88).

Пита на *листо*ве (Херцеговина, Д. Бајић). Ако праве питу са сиром, не праве два *листа*, него више мали листића (Ј. Ловретић, ЗНЖ 2, 143).

3.2 У народним говорима листом се назива и *лисник*, тј. „лиснате гране које се одсецају и употребљавају за сточну исхрану (углавном преко зиме)“. Овај семантички дијалектизам добијен је синегдохом, трансформацијом архисеме која је изгубила партитивност, па не означава више део целине, лист, већ целину – грану.¹⁸¹

Док је стока на планинама... старају се они у селу, да јој спреме зимњу храну: сено и *лист* (С. Ердџановић, СЕЗБ 8, 240). Пићу [сточну] чине сијено, *лист* и слама (С. Дучић, СЕЗБ 48, 37). Зиме се козама уз сено даје и „*лист*“, који је преко лета посечен и жђенут у шуми (С. Раичевић, ГЛЕМ 1931, 69). За... време [великих снегова] и козама [се] код куће полаже *лист*, који се с јесени сече (Б. Лалевић и И. Протић, СЕЗБ 5, 571).

3.3 Код лексеме *корен* којом се у основном значењу именује „орган биљке који обично расте под земљом и којим се биљка учвршћује за земљу и узима из ње воду и хранљиве састојке“, за настанак секундарних семантичких реализација у народним говорима важне су семе 'који расте под земљом' и 'који учвршћује, повезује'. Сема 'који учвршћује, повезује' послужила је у развоју семантичког дијалектизма „део, крај којим је неки предмет (или део предмета) за нешто везан, причвршћен“.

Наковањ је био друкчији него данас, а састојао се од *корјена*, што је ишао у дрво, два уха (једно је било обло, а друго четвртасто) и двије рупе на њима (Љ. Мићевић, СЕЗБ 65, 44).

Код семантичке реализације „род, породична лоза, порекло“ семантичка трансформација извршена је по моделу конкретно → апстрактно, где је семантика са конкретног предмета 'део биљке' метафоричким путем пренета на апстрактан појам 'породична лоза од које неко води порекло'.

Има и таквих српских дјевојака, које и по туђинским заводима остану праве Српкиње; тима је јак породичан *коријен*, па не могу да се отуђе (Ј. Игњатовић). Бегићи се зову и Хоџићима. Раније су били у Потоку, где им је „*кориен*“ (М. Филиповић, СЕЗБ 43, 564).

У неким говорима *кореном* се назива и „доњи део брда, планине, подножје“, где је за преношење номинације на секундарну семантичку реализацију послужила сема која се односи на положај 'доњи'.

У *корјене* високих брда... продире море (С. Накићевић, СЕЗБ 20, 225). И једно и друго „село“ су око повеликог броја долова... што су под „*кореном*“ Бусовника (Ј. Ердџановић, СЕЗБ 39, 170).

¹⁸¹ У лексиколошкој литератури синегдоха се дефинише као пренос имена дела какве целине на целину и обрнуто. То обрнуто, према Гортан-Премк (1997: 82), не постоји, већ постоји само пренос дела целине на целину и то оног најважнијег дела који је, на неки начин, симбол целине.

3.4 Грађа потврђује и да лексема *кѡра* којом се примарно именује „спољашњи омотач стабла дрвета, његових грана и корена, који може да се одвоји, огули“ (РСАНУ: том 10) има велики број секундарних значења. Секундарна значења ове лексеме „спољашњи тврђи део хлеба или пецива уопште“, „спољни омотач неких плодова“, „спољњи, тврди део јајета“, „чврст рожнати омотач код неких животиња (кућица пужа)“ изведена су из једног „општег значења“ ’омотач’ које се различито конкретизује у посебним случајевима, где не постоји доминантно примарно значење, већ је ’омотач’ апстрактна веза између конкретних реализација (в. Драгићевић 2003: 222–223).

Кора зову горњи и доњи део од леба (Врање, М. Вељић). Не ваља се: Бацати *коре* од ораха на ватру, да мољци не би јели хаљине (М. Павићевић). Оно што се ољушти код ораха до љуске зове се *кора* и употребљава се за бојење у црно (Заглавак, Ж. Стефановић). За ову се игру... издуби рупица за половину *коре* од јајца (С. Дучић, СЕЗб 48, 343). Не ваља се: *Коре* од јаја остављати неполомљене да се у њима не би вјештице легле и возиле као у лађе (М. Павићевић). Да се нијесмо... осамили као спуж у својој *кори*, не би нас туђин притискивао (Љубиша).

4.1 И код лексема којима се примарно именују воћка или плод воћке запажа се да су у народним говорима семе које се односе на облик и боју плода воћке веома продуктивне за настанак нових значења. На пример, лексема *крушка* је назив за „листопадно дуговечно дрво род *Rigus*, из ф. *Rosaceae*, са много врста, подврста и сорти, од којих се неке гаје као воћке; плод тих биљака“ (РСАНУ: том 10). Семе засноване на облику плода ’сужен’ и ’издужен’ у процесу семантичке трансформације главне су за настанак значења „оно што обликом подсећа на крушку, односно крушкасти завршетак неког предмета“. Тако се *крушком* називају разни предмети визуелно слични плоду крушке.

О зиду магазе... кантар са *крушком* од туча (М. Ђуричић). Другу руку ослонио о бедро тамо где му иза појаса вири жута *крушка* кубуре (З. Шубић).

Лексемом *грозд* у основном значењу именује се „плод сложен од бобица које стоје на бочним петелкама приближно једнаке дужине израстим на главној петелци, вретену (обично плод винове лозе)“ (РСАНУ: том 3), где је такође сема која се односи на облик мотивисала семантичку реализацију „цваст у облику грозда“.

Гроздови багрема одпадали су и летели по ветру (М. Јанковић). Ветар неуморно љуља опуштене златне *гроздове* зановети (Секулић И.).

И код лексеме *јагода* која примарно означава „вишегодишњу зељасту биљку *Fragaria* из ф. *Rosaceae* са црвеним, мирисним и сочним бобичастим плодом који се употребљава у људској исхрани; плод те биљке“ (РСАНУ: том 8),¹⁹¹ семе засноване на облику и изгледу јагоде постале су индуктори

¹⁹¹ Као и већина биљака, и *јагода* има значење у народном гатању: у пожаревачком крају се употребљава као љубавна враџбина. Од јагода са два или четири листа начини се венчић, и коју девојку момак кроз тај венчић погледа, мора да га заволи (Чајкановић).

настанка метафоричке семантичке реализације „плод бобичастог облика“, па се *j̄agod̄m* у неким крајевима (околина Пожаревца, Банат) назива плод дуда, дудинка.

4.2 Називи за врсте украсног веза или мотива у везу, врсте украса на ћилиму и чаршаву, украса на одећи често су мотивисани фитонимима, где је мотивациона база за настајак имена обично била цела слика плода воћке.^[10] Осим номинационог, у народној култури одређени орнаменти имају и симболичко значење, па *грџе* значи велике бриге, *крџика* има значење опроштаја, опроштења, а *брџска* значење лепоте и здравља.^[11]

Брескве, pl., везил. орнамент. Симболички значе: здравље, угодност, љепоту (Ј. Беловић 1). *Гројше*, pl., везилачки орнамент. Симболички значе: тешке бриге (Ј. Беловић 1). *Крушке*, pl., везилачки орнамент. Симболички значе: опроштење (Ј. Беловић 1). Има их [облика] велико обиље... везиљи [су] најмилији... бобице, ђулићи, *јагоде* (Ј. Беловић 1). У орнаментици наших текстила... имаде симбола који сјећају на азијску прадомовину. Амо иду мотиви под називљем... „птице“... „јабуке“ (Ј. Беловић 2). У ћилимарским називима... српски су називи... „грозд“... „лозица“ (К. Костић). Бели чаршави... су „ишупљикани“, а те су шупљике обично по обрасцу „гроздова“ (М. Шкарић, СЕЗб 54, 38). Фалдике, како су начињене на тој кошљи, зову се и *малине* (Б. Широла, ЗНЖ 28, 127).

4.3 Лексичком метонимијом индуковано је неколико значења лексеме *крџика*. У грађи из збирки речи из врањског, подрињског и босанског краја *крџиком* се назива ракија добијена од плодова крушке, крушковача: плод крушке → пиће од плодова крушке. Ово је иначе и у савременом језику уобичајено својство да се напитао од неког воћа назове именом тог воћа, чиме овакве лексеме прелазе у категорију градивних именица, односно, извршена је и њихова граматичка трансформација (в. Гортан-Премк 1997: 72).

4.4 *Крџиком* се назива и греда на којој стоји вретено за покретање воденице (Дубица, Хрваћанин М. и М.).^[12] Претпостављамо да је развој овог значења

^[10] „Орнаменти у везу су претежно геометријски, или геометризовани вегетативни, ређе зооморфни, облици блиски човековом искуству [...] Везиља стилизује облике из своје околине и од њих узима само главне обресе. Тако оно што везиља назива *јабуком*, *цветом*, *граном*, *лозом* и сл., уопште не мора имати облик тих ентитета у стварности, већ је то само израз њене асоцијативне представе о предмету, настале из сличности облика. Назив *грана* преноси на шару која се самостално пружа преко платна“ (Марјановић 2007: 230).

^[11] *Крџика* се у култури Срба сматра дрветом под које се скупљају зли демони, али је се за њу везује и обред причешћивања крушке (у околини Ђевђелије), што говори о томе да су према њој гајили и извесно поштовање (Чајкановић). Такође, Чајкановић истиче да плод *брџска*, према народном веровању, представља плод љубави и симбол заљубљености (потврду за то налази у роману С. Сремца *Зона Замфирова*).

^[12] У зависности од краја у коме људи живе, као и у зависности од изванјезичких фактора, јављају се друкчији називи за овај денотат: нпр. *Баба* (према тур. *babā*, отац) (Приштина, КЕМ), *кобила* (*Кобила* је направљена од дрвета и мете се под воденицу

продукт деловања лексичке метонимије: дрво крушке → греда направљена од дрвета крушке.

4.5 Врста народног кола у Лужници (подручје југоисточне Србије) назива се *крџиком* (Као најпознатије су ове игре: Четворка, Дрдавка... *Крушка* (В. Николић, СЕЗБ 16, 389)), где мотивација за настанак овог значења није прозирна, што само сведочи о томе да се код одређивања смисаоних веза појмова некад морало стајати у оквирима претпоставки, јер је изванјезичка стварност на неком подручју утицала и на именовање одређеног појма.

4.6 Код неких лексема којима се именује плод воћке, боја плода учествује у настанку секундарне семантичке реализације. Нпр., код лексеме *јагода* су у саодносусе семе које се односе на облик и на боју: јагодица „истакнути део на лицу испод очију“, који је некад црвене, румене боје.^[13]

Лице јој [жени] је, додуше смежурано, али га младалачка румен још није оставила, те се на *јагодама* још једнако могу виђети кончасти трагови њени (С. Ђоровић).

И лексема *кајсија* у народном говору има значење „врста боје“ (Стојник, Космај, КЕМ), које је настало као продукт лексичке метафоре, према карактеристичној боји кајсије, која се може приписивати и другим појмовима за које је оваква боја типична. Иако у нашој грађи нисмо нашли потврде, у савременом језику је општераспрострањена употреба синтагме „трула вишња“ према боји плода *вишње*,^[14] да означи загаситоцрвену боју.^[15]

5 На основу овог прегледа може се уочити да лексеме којима се примарно именују делови биљака или врсте биљака (воћке) имају у народним говорима богату семантику и развијену полисемантичку структуру, где се разноврсни појмови именују једном лексемом (нпр. *крџика* је и предмет крушкастог облика и греда у воденици и врста кола, *лист* је и предмет који обликом подсећа на лист дрвета и грана са лишћем итд.). За настанак новог значења из основ-

---

у води (Моравски срез, Т. Цветановић). *Кобила* је део воденице, на њој је усађено вретено за кретање воденице (Јадар, М. Тадић) итд.

^[13] О пожелности руменила на лицу (посебно девојачком) сведоче и стихови народне песме *Српска девојка* „У Милице дуге трепавице, | Прекриле јој румен' јагодице, | Јагодице и бијело лице“ (НП Вук 1, 431).

^[14] Као и други фитоними, и *вишња* има важну улогу у народним обичајима – врачањима и гатањима, нарочито љубавним. „У Сарајеву, уочи Ђурђевдана, дође девојка-удавача под в. и затресе је да не буде догодине код матере. Онда наломи в. гранчица, и сваку намени понеком момку, па их све увече метне поред свог кревета. Коју гранчицу ујутру, не гледајући, прво дохвати руком, за тога ће се момка удати“ (Чајкановић).

^[15] На пример, и лексема *лимун* може се искористити за именовање интензивне жуте боје, према таквој боји плода лимуна. У РСАНУ је забележено атрибутско значење лексеме *лимун* „који је боје зрелог лимуна, жут као лимун“. Дакле, и плодови биљка карактеристични по типичној, препознатљивој боји често ће бити мотиватор за одређивање одређене нијансе неке боје.

ног семантичког садржаја као најпродуктивније издвајају се семе које се одnose на облик, боју и положај изворног појма. Мотивација за настанак новог значења некад је непрозирна, већ се она може само претпоставити, јер није увек познато која је појава из ванјезичке стварности говорнику послужила као мотиватор за номинацију неког појма. Народни говори су права ризница нових речи и значења од којих нека и уђу у књижевни језик и постану део свакодневне комуникације, а нека остају везана за одређено географско подручје. Проучавањем лексичког богатства народних говора стиче се и слика о животу заједнице која живи на том подручју али се богати и целокупан лексички инвентар једног језика.

Извори

- Бајић, Д.: Душан Бајић, Збирка речи из Пљеваља, Дробњака и Бос. Крајине, 1908.
- Беловић, Ј. 1: Jelica Belović-Bernadzikowska, *Hrvatski narodni vezovi*, Osijek, 1906.
- Беловић, Ј. 2: Јелица Беловић-Бернадзиковска, *Српски народни везови*, Нови Сад, 1907.
- Богдановић, Ј.: Ј. Богдановић, Збирка речи из Лике.
- Вељић, М.: Михаило М. Вељић, Збирка речи из Врањског округа, 1899. и 1903.
- ГЛЕМ 1926–1940: *Гласник Етнографског музеја у Београду* I–XI, Београд: Етнографски музеј.
- Ђуричић, М.: Младен Ст. Ђуричић, *Јадар топи брда*, Београд, 1958.
- Змај: Јован Јовановић Змај, Збирка речи из разних крајева, а поглавито из Војводине, 1898–1902.
- ЗНЖ 1–33: *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* I–XXXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1896–1949.
- Игњатовић, Ј.: Јаков Игњатовић, *Патница*, Нови Сад, 1888.
- Јанковић, М.: Милица Јанковић, *Плава госпођа*, Београд, 1924.
- КЕМ: Картотека Етнографског музеја у Београду.
- Костић, К.: Коста Н. Костић, *Грађа за историју пољопривреде код нас*, Београд, 1921.
- Љубиша: Stjepan Mitrov Ljubiša, *Prigovijesti snogorske i primorske*, Dubrovnik, 1875.
- Николић, М.: др Мирослав Николић, Збирка речи из Горобила код Пожеге.
- НП Вук 1–6: *Српске народне пјесме* I–VI, скупио и на свијет издао Вук Стеф. Карацић, Беч, 1841–1866.
- Павићевић, М.: Миџун М. Павићевић, *Narodno blago iz Crne Gore, Poseban otisak iz „Vjesnika“ Etnografskog muzeja u Zagrebu*, Београд, 1937.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика* I–VI, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* I–XVIII, Београд: САНУ, 1959–.
- СЕЗБ 1–66: *Српски етнографски зборник СКА [САН, САНУ]* I–LXVI, Београд: СКА (САН, САНУ), 1894–1960.
- Срећковић, Ј.: Јован Срећковић, Збирка речи из Левча, 1900.
- Стефановић, Ж.: Живко Стефановић, Збирка речи из средњег Тимока, Књажевца и околине и из разних крајева, 1900–1907.
- Тадић, М.: Милан Тадић, Збирка речи из Јадарског, Азбуковачког и Рађевског среза, 1911.
- Поровић, С.: Светозар Поровић, *Записци из касаве* I, Београд, 1900.
- Хрваћанин, М. и М.: Манојло и Мојо Хрваћанин, Збирка речи из Дубице у Хрватској, 1900.
- Цветановић, Т.: Тодор Цветановић, Збирка речи из Врћеновице, Моравски срез, 1910.
- Шубић, З.: Звонимир Шубић, *Фазлића поток*, Београд, 1934.

Литература

- Бошњаковић – Штрбац 2008: Жарко Бошњаковић – Гордана Штрбац, Место дијалектизама и регионализама у језику масовних медија (на примеру новинских текстова објављених у новосадском листу „Дневник“), *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* XXXIII/2, Нови Сад: Филозофски факултет, 157–166.
- Бугарски 2001: Ranko Bugarski, *Lica jezika*, Београд: Ћигоја штампа.
- Гортан-Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, Механизми настајања секундарних значења лексема, у: *Српски језик*, VIII/1–2, Београд: Филолошки факултет, 221–229.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- ЕС: А. Н. Тихонов и др., *Русский язык: энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий 1*, Москва: Издательство «Флинта» – Издательство «Наука», 2008.
- Марјановић 2009: Милица Марјановић, Називи шара и мотива у српском народном везу, у: *Дијалекат – дијалекатска књижевност*, Лесковац: Лесковачки културни центар, 228–232.
- Петровић 2002: Драгољуб Петровић, Дијалекатска лексика и речник стандардног језика, у: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад: Матица српска – Београд: Институт за српски језик САНУ, 277–283.
- Рамић 2012: Никола Рамић, Опште карактеристике дијалекатске лексике, у: *Структурне карактеристике српског језика*, Крагујевац: ФИЛУМ, 289–298.
- Чајкановић Веселин, *Речник српских народних веровања о биљкама*. http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCsQFjAA&url=http%3A%2F%2F21naki.files.wordpress.com%2F2013%2F11%2Frecnik_srpskih_narodnih_verovanja_o_biljkama.docx. Преузето: 12. 5. 2014.
- Штасни – Бошњаковић 2009: Гордана Штасни – Жарко Бошњаковић, О лексичким и семантичким дијалектизмима у роману *Кобајаги* Ђоке Филиповића, у: *Дијалекат – Дијалекатска књижевност*, Лесковац: Лесковачки културни центар, 84–100.

Summary

About Semantic Dialecticism on the Example of Phytonyms

Nataša M. Milanov

The paper describes the development of the secondary semantic realizations of ambiguous lexemes which are usually referred to as phytonyms in literary language, but have a similar or different meaning in colloquial speech. The analysis shows that lexemes which primarily refer to parts of plants or plant species, in colloquial speech have rich semantics and a developed polysemantic structure. The most productive seeds for the emergence of new meanings from the basic semantic content are the ones related to the shape, color and position of the original idea.

Keywords: semantic dialecticism, polysemy, phytonym, semantic translations, popular speech